

ELŻBIETA KOWALCZYK-HEYMAN
e-mail: ekowalczyk@uw.edu.pl

DOI: <http://dx.doi.org/10.17651/ONOMAST.60.16>

Onomastica LX, 2016

PL ISSN 0078-4648

WĘGRÓW

W SPRAWIE GENEZY NAZWY

Słowa tematyczne: etymologia i geneza nazw, historia badań, nazwy wodne *Wągra Potok* i *Węgra*||*Węgierka*, nazwy miejscowe *Węgrów* i *Węgra*

W polskich pracach toponomastycznych pochodzeniu i etymologii nazwy *Węgrowa*, miasta leżącego na prawym brzegu Liwca, lewego dopływu Bugu, nie poświęcono wiele miejsca. Nazwę tę zapisano stosunkowo późno, bo dopiero w 1414 r., jako *Wągrowo* (Jaszczołt, 2006, s. 117–118; 2008/2009, s. 79). Pierwsze jej objaśnienie, do którego dotarłam, podał J. Staszewski (1948, s. 337), który uznał, że nazwa pochodzi „od imienia Wągr”¹. U podstaw tego sądu stała zapewne dzierżawcza forma nazwy miasta, utworzona za pomocą przyrostka *-ów*. W rzeczywistości jest to tzw. pseudodzierżawcza nazwa miejscowa lub — wedle klasyfikacji W. Taszyckiego (1958, s. 215–222) — „rzekomo dzierżawcza nazwa miejscowa”.

Kolejny badacz, S. Rospond (1984, s. 419), rozważał dwie możliwości określenia podstawy etymologicznej tej nazwy. Pierwszą, że pochodzi ona od słowa *wągra* ‘krosta’ (nie podał jednak związku przyczynowego) i drugą, że powstała od wyrazu *węgier* ‘węgorz’. Również K. Rymut (1987, s. 260) powiązał tę nazwę z *wągr* ‘krosta, bąbel’ i sądził, że „nawiązywała do nadwodnego położenia osady”, co nie przekonuje. Są to jedyne omówienia, do jakich dotarłam. Propozycje te były o tyle niezrozumiałe, że już w 1909 r. A. Jabłonowski opublikował wiadomość o „Węgrze-potoku” płynącym koło Węgrowa (ŻDZ XVII/2, s. 214). Do tego poświadczenia źródłowego jeszcze wrócę.

Pomocna w wyjaśnieniu genezy nazwy *Węgrowa* jest nazwa innej osady — *Węgry*, położonej nad *Węgierką*, pierwotną *Wągrą*, prawym dopływem Orzyca, przepływającą przez Przasnysz. Jej nazwa została ponowiona z nazwy wodnej.

¹ W dalszej części wypowiedzi autor powtórzył za SG (13, s. 257), z drobnymi uzupełnieniami, niepopartą źródłowo informację o założeniu tego miasta przez Pomorzanie lub Wielkopolanie, przy trakcie wiodącym do Gdańska.

Najstarsze poświadczenie nazwy wodnej znamy z 1422 (c. 1456 r.): in flumine dicto *Vangra* (MK 3, 87), następne z 1426 r.: super fluvio *Wangra* (PPr V, nr 266). Poświadczenia, o odmiennej grafii, znane są z 1512 r.: *Wagra* (Ks. ciech. gr. 53, 305), z 1552 r.: in fluvio *Vagra* (MRPS V/1, nr 1419), z 1565 r.: nad rzeką *Węgrą*, na rzece, którą zowią *Węgra*, na rzece *Węgrze* (Lmaz 1565, s. 12, 15, 16), z lat 1617–1620: na rzece *Węgrze* (Lmaz 1617–1620, s. 65, 74) i z 1781 r.: *Węgierka*, *Węgra* (Wiz. przas., s. 110, 133, 140). Nowa nazwa ciekę, z formantem *-ka*, powstała na skutek potrzeby odróżnienia nazwy rzeczki od nazwy miejscowej, co miało wielokrotnie miejsce w polskim nazewnictwie wodnym (por. *Liw* > *Liwiec*).

Wieś *Węgra* ma nieco starsze poświadczenia. Założono ją wiele lat przed 1398 r., kiedy to jej nazwa (*Wangra*) pojawia się po raz pierwszy w dokumencie erekcji parafii w Czernicach (ADP, Vis. 267, 176–177; Żebrowski, 2006, s. 472). *Węgra* była już wówczas wsią parafialną, z kościołem pw. św. Jana Chrzciciela. To zaś umożliwia postawienie hipotezy, że parafia mogła powstać już na początku rządów księcia Janusza I, albowiem sporo kościołów fundowanych w owym czasie przez tego księcia i przez szlachtę mazowiecką nosiło to wezwanie². Mogło to nastąpić po przełomie 1373 i 1374 r., kiedy książę Siemowit III wydzielił swoim synom dzielnicę i tę część Mazowsza otrzymał Janusz I. Mogło też to mieć miejsce dopiero po 1381 r., kiedy po śmierci ojca książę Janusz I rozpoczął samodzielne rządy. Wieś nosiła początkowo nazwę równą formalnie nazwie wodnej. Różne odmiany graficzne oikonimu są poświadczone w: 1426 r.: *Wangra* (PPr V, nr 305), 1464 r.: *Vangra* (ADP, Ep. 7, 12), 1435 r.: *Vagra*, *Wagra* (Ks. zakr. z. II, nr 1362), 1478 r.: *Vagra* (ADP, Ep. 13, 198v), 1487 r.: *Vangra* (ADP, Ep. 10, 547), 1494 r.: *Vangra*, *Wangra* (MMAH XVIII, nr 167), 1507 r.: *Wagra* (ADP, Ep. 15, 344v), 1530 r.: *Vengra* (AKH X, s. 384), 1567 r.: *Węgra* (ŻDZ XVI, s. 340).

Od samego początku zainteresowań nazwą tej miejscowości pojawiły się istotne różnice w ustaleniu jej podstawy etymologicznej. K. Zierhoffer (1957, s. 375) uważał ją za niejasną, ponowioną od hydronimu. I. Bajerowa (1957, s. 296, 303, 307, 308), po stwierdzeniu, że nazwy nie można objaśnić, skłonna była przyjąć, że jest to forma przymiotnikowa na **-o-* (nazwa dzierżawcza), utworzona od nazwy osobowej (zapewne etnicznej) *Węgier*³, co jest jednak nieprawdopodobne.

² Na przykład w nieodległym od Węgry Janowie nad Orzycem, w ziemi łomżyńskiej w Grabowie, Piskach, Smlodowie oraz zapewne w Goniądzu.

³ Pogląd ten znalazł kontynuację w kontrowersyjnej pracy H. Modrzewskiej (1984, s. 34–40, zwłaszcza s. 36 i 38), ale autorka zastrzegła się, że „z punktu widzenia historycznego” brak uzasadnienia takiej genezy nazw tej grupy. W tym kierunku poszedł również autor pracy magisterskiej, powstałej w Akademii Teologii Katolickiej (dzisiejszy Uniwersytet im. kardynała Stefana Wyszyńskiego) w Warszawie. Jest ona świadectwem nie tyle braku wiedzy magistranta, ile ignorancji i niekompetencji promotora pracy oraz jej recenzentów z tytułami profesorskimi (archeologów). Praca ta została opublikowana w formie artykułu, por. Wetoszka 2003, s. 73–120, i rec. E. Kowalczyk (2004, s. 275–282). Autor (s. 105–106) takie nazwy, jak *Węgrzynowo*, *Węgierka*

Odmiennego zdania co do genezy *Węgry* jest Z. Babik (2001, s. 302). Badacz ten uznał, że jest to izolowany hydronim, oznaczający krętą, wijącą się rzekę, który powstał od niepoświadzonego przymiotnika **wungra-*, z członem **-r-*, i nawiązywał do indoeuropejskiego pierwiastka **weng-* ‘wić się, kręcić się’. Badacz ten dopuścił możliwość powiązań bałtosłowiańskich, ale związek z *Węgorapą/Angerappe* uznał za niepewny. W konsekwencji nazwę tę zaliczył do najstarszej warstwy nazewniczej na ziemiach polskich. Pogląd ten podtrzymała ostatnio U. Bijak (2013, s. 33–34), przytaczając kilka innych poświadczeń tej nazwy i zaliczając ją do hydronimów o niekwestionowanej archaiczności.

Kontynuacją dotychczasowych rozważań nad pochodzeniem nazwy *Węgra* jest opublikowany ostatnio artykuł K. T. Witczaka (2015, s. 271–280). Badacz ten sądzi, iż nazwa tej rzeczki i wsi wywodzi się z języka jaćwieskiego i wskazuje na trzy okresy, w których mogła być przyswojona przez Mazowszan: 1) nazwa wodna — w „bardzo wczesnym okresie (przed powstaniem monarchii piastowskiej)” (s. 275); 2) nazwa wodna (i miejscowa) — w „dobie intensywnych kontaktów polsko-jaćwieskich (X–XIII w.)” (tamże); 3) nazwa wodna i miejscowa — „po ostatecznej klęsce Jaćwiegów w 1283 r., kiedy to ludność jaćwieska poszukiwała siedzib na obszarze Litwy, Rusi i Mazowsza” (tamże). Dodatkowym uzasadnieniem ma być przesłanka geograficzna:

[...] rzeka płynie na terytorium północnego Mazowsza, tj. na takim obszarze, gdzie dochodziło do intensywnych kontaktów bałtycko-słowiańskich zarówno w dobie przedhistorycznej [tzn. kiedy? — E. K.-H.], jak i historycznej (s. 276).

Uzasadnienie fonologiczne jest takie:

[...] wymarły język jaćwieski jest jedynym idiomek bałtyckim dokumentującym regularną depalatalizację sonantów miękkich w pozycji po fonemie labialnym *w-*. Nazwa wodna *Węgra* sprowadza się ostatecznie do zachodniobałtyckiej formy **wungrā*, która jest lokalnym (jaćwieskim) kontynuantem bałt. **wingrā* ‘kręta, wijąca się [rzeka]’ (s. 276–277).

Teza ta wymaga kilku słów komentarza. W pracach toponomastycznych wiązanie wielu polskich nazw wodnych, miejscowych i terenowych z nazewnictwem bałtyckim znane jest od lat i nie ogranicza się tylko do obszaru historycznego Mazowsza. Z czasem jednak, pod wpływem badań uczonych niemieckich, również badacze polscy przychyliłi się do poglądu, że znaczna część hydronimów uznawanych do tej pory za bałtyckie ma analogie na całym obszarze Europy i należą one do tzw. nazw staroeuropejskich, a inne są nazwami słowiańskimi. Nie zmienia to faktu, że w odniesieniu do poszczególnych hydronimów nie ma wśród badaczy zgody i nadal ich część uznawana jest za bałtyckie, co niekiedy ma uzasadnienie językowe i osadnicze.

i *Węgra*, uznał za ślad po osadnictwie węgierskim z czasów Ludwika Węgierskiego i Władysława Warneńczyka, zapominając, że Mazowsze nie wchodziło wówczas w skład Królestwa Polskiego.

Podobnie rzecz się miała z poglądami archeologów w starszej archeologicznej literaturze przedmiotu, dziś już w bardzo dużym stopniu zdezaktualizowanej. Zakładano w niej, że puszcze północnego Mazowsza mogły być penetrowane gospodarczo przez ludność bałtyckiego kręgu językowego. Tego zdania był J. Antoniewicz (1966, s. 504–507), który uważał, że np. Wysoczyzna Kolneńska była zapleczem tej ludności w okresie od V w. p.n.e. do V w. n.e.⁴ J. Tyszkiewicz (1974, s. 24, 74) natomiast początkowo przychylił się do tezy, że jedynym czasem, w którym etnos bałtyckiego kręgu językowego mógł mieć wpływ na tutejsze hydronimy, był okres lateński (przedrzymski, IV–I w. p.n.e.), w dalszej części wypowiedzi opowiedział się jednak za wiekami VI–VIII, kiedy mogło dochodzić do okresowej penetracji tego obszaru przez Galindów poszukujących bursztynu. Później pomysł ten przeniesiono na nazwy terenowe, nie określając, kiedy ten wpływ miałby oddziaływać (Wolff, Rzetelska-Feleszko, 1982, s. 220–223)⁵.

Z punktu widzenia historyka i archeologa teza o bałtyckiej (w tym jaćwieskiej) genezie nazw wodnych na obszarach zasiedlanych w VI–VII w. przez plemiona słowiańskie jest trudna do przyjęcia i osadzenia w czasie. Pozostaliśmy przy obszarze historycznego Mazowsza. Wyłączywszy obszar bezpośrednio przylegający do późniejszej granicy mazowiecko-krzyżackiej na północnym obrzeżu Wysoczyzny Kolneńskiej, gdzie mogło dochodzić i zapewne dochodziło do niewielkich przesunięć osadnictwa obu etnosów we wczesnym średniowieczu, oraz pominawszy bałtyckie nazwy części prawostronnych dopływów Narwi, wypływających z terytorium zajętego w pradziejach i we wczesnym średniowieczu przez osadników z bałtyckiego kręgu językowego, na pozostałym obszarze Mazowsza (i jego ziem, odrywanych sukcesywnie przez Litwę od połowy XIV w.; w połowie XVI w. weszły one w skład utworzonego wówczas województwa podlaskiego), w obecnym stanie badań brak możliwości powiązania hydronimów uznawanych za bałtyckie z jakąkolwiek kulturą archeologiczną związaną z osadnictwem tego kręgu w ciągu ostatnich 2500 lat. Wyjątkiem są tereny na północnym brzegu Nidy, lewego dopływu Wkry (późniejszej Działdówki, uznawanej błędnie za górny bieg Wkry), i wokół górnego Orzyca. To tutaj natrafiamy na najbardziej wysunięte na południe stanowiska ludności

⁴ W obecnym stanie badań nie do przyjęcia jest identyfikacja etniczna ludności kultur archeologicznych zamieszkującej w tym czasie późniejsze Mazowsze z Prasłowianami i Słowianami.

⁵ Tu zwrócę uwagę, że w opracowaniu tym, zarówno w tekście (s. 65), jak i na dołączonej mapie nazwa lasu *Kumelsko* (nr 34) została błędnie oznaczona nad Narwią, podczas gdy w rzeczywistości las ten rozciągał się po obu stronach granicy mazowiecko-krzyżackiej. Błąd powstał na skutek złej interpretacji treści dokumentów wymieniających tę nazwę: MK 3, 21 z lat 1414–1425 oraz MK 3, 70v z 1421 r.; oba zapisy z ok. 1456 r. Było to nadanie dla dziedziców z Drozdowa, a nie określenie położenia lasu koło Drozdowa; por. Kowalczyk-Heyman, 2013, s. 141.

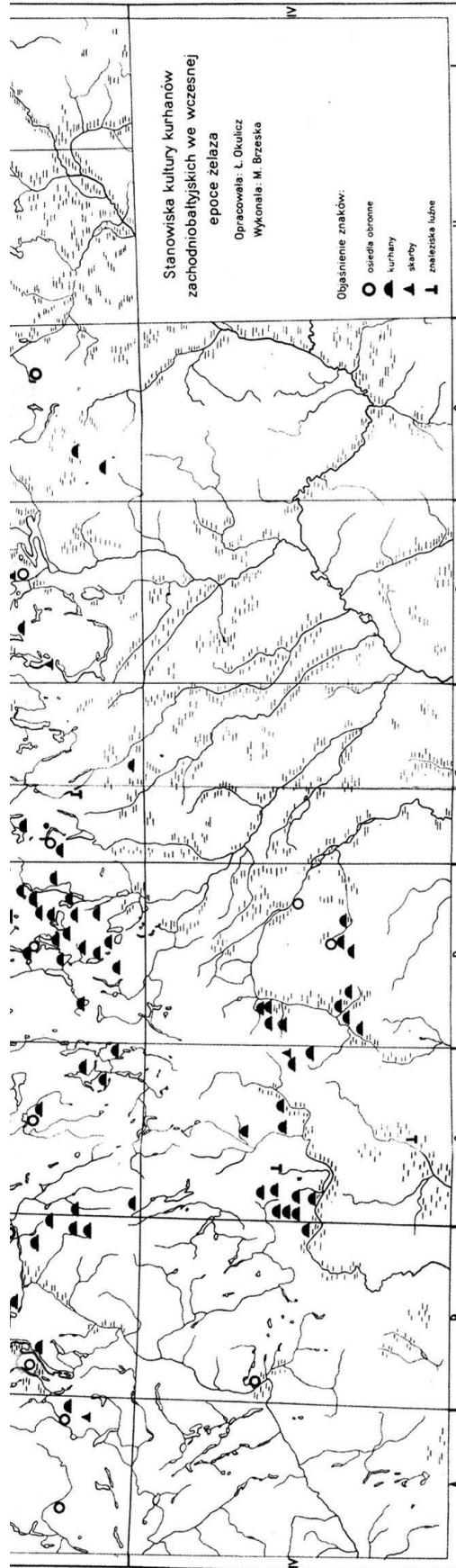
kultury kurhanów zachodniobałtyjskich⁶. Kultura ta rozwijała się od wczesnej epoki żelaza (Halsztat D), od przełomu VIII i VII lub VII w. p.n.e., głównie jednak w okresie przedrzymskim, do przełomu er. Południowy zasięg jej cmentarzysk nie przekraczał linii Nidy. Nieco inaczej było dalej na wschód, gdzie niewielką koncentrację cmentarzysk tej kultury odnajdziemy wokół górnego biegu Orzyca, z przedłużeniem na wschód do górnego biegu Ulatówki, jego prawego dopływu (por. ryc.). Wokół tych cmentarzysk skupiało się również osadnictwo otwarte. Znamy stąd również dwa osiedla obronne (?) tej kultury. Kłopot jednak w tym, że w tym czasie w dorzeczu Wisły nie żyli Słowianie, nie mogło zatem dochodzić do żadnych przejęć językowych.

Później na obszar ten weszli osadnicy kultury przeworskiej, zasiedlający już wcześniej Mazowsze, a następnie osadnicy kultury wielbarskiej. Żadna z tych kultur nie ma powiązania ze Słowianami. Po wywędrowaniu ludności obu kultur, co ostatecznie nastąpiło w połowie V w., obszar położony na południe od późniejszej granicy mazowiecko-krzyżackiej pozostał niezamieszany aż do przyjścia Słowian, co nastąpiło, w obecnym stanie rozpoznania archeologicznego, nie wcześniej niż między VII a początkiem IX w.

Inaczej przedstawia się sytuacja osadnicza na obszarze pruskim po zaniku kultury kurhanów zachodniobałtyjskich. W środkowo-wschodniej jego części, między Wielkimi Jeziorami a górnym biegiem Wałpuszy, lewego dopływu Omulwi, oraz wyspowo w okolicy późniejszego Ełku, od drugiej połowy I w. p.n.e. rozwijała się kultura bogaczewska, której południowy zasięg nie przekroczył linii późniejszej granicy mazowiecko-krzyżackiej (Szymański, 2000, s. 184, tablica 1). Kultura ta zanikła około połowy V w., ale już od V do początku VIII w. na części jej obszaru, w przybliżeniu między Wielkimi Jeziorami a dolną Łyną, a na południu — prawie po równoleżnikowy bieg Orzyca, zaczęła się kształtować nowa grupa kulturowa, określana mianem grupy olsztyńskiej. Przyjmuje się, że ludność ta pozostawała pod wielokulturowymi wpływami, m.in. gockimi i słowiańskimi, lecz ich charakter nie został ostatecznie wyjaśniony.

Opisana sytuacja osadniczo-kulturowa w świetle obecnego rozpoznania archeologicznego nie daje podstaw do wiązania części mazowieckich hydronimów z osadnictwem ludności bałtyckiego kręgu językowego, z wyjątkiem niewielkiego obszaru na południe od równoleżnikowego biegu Orzyca. Tu jednak brak nam nośnika, który przechowałby te nazwy do wczesnego średniowiecza, chyba że weźmiemy pod uwagę kontakty między osiedlającymi się tu Słowianami a ludnością grupy olsztyńskiej, co przy bardzo słabym wówczas zasiedleniu przez Słowian północnego Mazowsza, a dokładnie — wąskiego pasa wzdłuż

⁶ Ta nieprawidłowa (rusycyzm) z punktu widzenia językowego nazwa jest od lat ugruntowana w terminologii archeologicznej.

Stanowiska kultury kurhanów zachodniobałtyjskich we wczesnej epoce żelaza; za: Okulicz, 1970

Wisły, jest dość wątpliwe. Na pozostałym obszarze północnego i północno-wschodniego Mazowsza (na Wysoczyźnie Kolneńskiej i na południe od Biebrzy) nie znamy, jak dotąd, żadnych stanowisk archeologicznych powiązanych z osadnictwem bałtyckiego kręgu językowego w okresach przedrzymskim, rzymskim, wędrowek ludów i wczesnego średniowiecza.

Podobnie rzecz się ma ze stosunkami polsko(mazowiecko)-jaćwieskimi w dobie wczesnośredniowiecznej. Gdyby jednak dopuścić taką możliwość, to bardziej prawdopodobne są wpływy mazowieckie na terytorium rajgrodzkim, gdzie mamy poświadczoną krótkotrwałą obecność Mazowszan w końcu XII, a następnie w XIII i XIV w. (Kowalczyk-Heyman, 2013, s. 264–275). Na tzw. Starym Mazowszu, a więc tam, gdzie płynie *Węgra*||*Węgierka*, nie ma żadnych śladów osadnictwa jaćwieskiego. Obszar ten był od Jaćwieży odizolowany kilkudziesięciokilometrowym, silnie zabagnionym obszarem puszczy narwiańskiej, której pozostałości przetrwały do dziś w postaci puszczy Kurpiowskiej i Piskiej. Zasiedlanie tej pierwszej rozpoczęło się dopiero w drugiej połowie XVI w. Ponowne osadnictwo w Puszczy Piskiej pojawia się dopiero w połowie XIV w. i związane jest z budową warowni krzyżackich, wokół których osiedlali się głównie przybysze z Mazowsza.

Aby ustosunkować się do trzeciej możliwości datowania bałtyckich wpływów językowych, do rozważań należy włączyć opracowania dotyczące rzekomych pruskich nazw miejscowych. Sugerowano w nich, w odniesieniu do północnego Mazowsza, że w większości powstały one w wyniku osadnictwa uciekinierów pruskich w dobie podboju krzyżackiego (Zierhoffer, 1957, s. 80–84 i mapa nr 3)⁷. W ustaleniach tych z reguły nie odróżniano nazw bałtyckich od nazw polskich, utworzonych jedynie od podstaw bałtyckich, głównie nazw osobowych, czego przykładem może być *Opinogóra*, hybryda prusko-polska. Przy bliższym poznaniu dziejów miejscowości noszących takie nazwy okazuje się, że tylko pojedyncze mogą być śladem po wczesnośredniowiecznym osadnictwie jenieckim na Starym Mazowszu oraz po osadzeniu przedstawicieli rodów pruskich uciekających tu przed ekspansją krzyżacką w XIII w. Nie dysponujemy jednak żadnymi przesłankami, które potwierdzałyby, że wśród tej ludności byli uciekinierzy z Jaćwieży⁸. Pozostałe nazwy powstały od schyłku XIV do XVI w., w wyniku wewnętrznej akcji osadniczej prowadzonej przez książąt mazowieckich, i jest to ślad po osadnictwie członków spolonizowanych rodów pruskich osadzonych na

⁷ Pomijam tu wypowiedź E. Kucharskiego (1929, s. 40–50), w bardzo dużym stopniu zdezaktualizowaną.

⁸ Uciekinierzy ci chronili się na Grodzieńszczyźnie, pozostającej już pod panowaniem litewskim, inni zostali przesiedleni przez Zakon głównie na Sambie. Jedyny dokument, który mówi o osadzeniu nad Raciążnicą uciekinierów z Rajgrodu, zajętego wcześniej przez Mazowszan, pochodzący rzekomo z 1244 r., jest fałszyfikatem lub co najmniej dokumentem „podfałszowanym” (KK, nr 450). Imiona uciekinierów: Henryk, Marcin i Wojna wskazują raczej, że byli to Mazowszanie.

Starym Mazowszu i Mazowszu południowym, którzy kultywowali pruskie nazewnictwo osobowe, co istotnie zaowocowało niewielką liczbą polskich nazw miejscowych, których podstawą są pruskie nazwy osobowe⁹. Do tej grupy należy dodać skromną liczbę nazw osad, które w tym czasie utworzono od bałtyckich nazw prawobrzeżnych dopływów Narwi. Sumując: przedstawiona pokrótce sytuacja osadnicza na Mazowszu — przy obecnym stanie badań osadniczych — nie motywuje tezy o bałtyckim pochodzeniu części tutejszych hydronimów.

Kolejna uwaga odnosi się do posłużenia się przez K. T. Witczaka materiałami językowymi ze słowniczka polsko-jaćwieskiego, czyli tzw. słownika Zinowa, odpisanego przed 1978 r. z niezachowanego oryginału przez Białorusina Wiaczesława Jurewicza Zinowa z Baranowicz (wymienne: Puszczy Białowieskiej)¹⁰ oraz z twórczości Jana i Hieronima Maleckich z połowy XVI w. Pierwszy materiał pochodzi z obszaru, gdzie mamy do czynienia głównie z ludnością mówiącą w tym czasie po polsku, litewsku i białorusku, w drugim — głównie z Sambią, gdzie mówiono po niemiecku i w zanikającym dialekcie sambijskim języka staropruskiego. Przesiedleńcy jaćwiescy na oba obszary przybyli w ostatniej ćwierci XIII w. Należy się zatem liczyć z możliwością, że dość szybko w ich rodzimym języku doszło do istotnych przemian pod wpływem języka litewskiego i dialektu sambijskiego, które zaciemniają rekonstrukcję języka jaćwieskiego z okresu wczesnego średniowiecza¹¹.

Nie wykluczam, że do podjętych rozważań należy włączyć jeszcze nazwę wsi *Węgry*, gm. Sztum. Wieś położona jest na skarpie prawego brzegu Nogatu.

⁹ Por. recenzję pracy K. Zierhoffera (1957), napisaną przez J. Wiśniewskiego (1959, s. 494–520).

¹⁰ Por. Zinkâvičûs, 1984. Nie wiemy, w jakim stopniu odpis jest dokładny i z jakiego okresu pochodził oryginał, H. P o p o w s k a - T a b o r s k a (1990) ma nawet wątpliwości co do jego autentyczności. Przyjmując jednak, że istotnie to źródło istniało, zwraca ona uwagę na słabą znajomość języka polskiego i alfabetu łacińskiego przez rzekomego kopistę, a czas powstania datuje ewentualnie na XVI–XVII w.

¹¹ Tego zdania był wcześniej A. K a m i ń s k i (1953, s. 66–67, 155–158), wskazując na krańcowo odmienne interpretacje przekazów pisanych o języku jaćwieskich mieszkańców Sambii z połowy XVI w. przez językoznawców i konkludując, że Jaćwingowie posługiwali się pruszczyzną „z odcieniem specyficzności” i że „język Sudowów sambijskich nie mógł być językiem jaćwieskim XIII w.”. Innym przykładem akulturacji mogą być mieszkańcy wsi Jatwież (Duża, Mała i Sucha), położonej na lewym brzegu Biebrzy. Wieś ta, według starszej literatury, miała być śladem osadnictwa uciekinierów jaćwieskich z końca XIII w. (por. np. Wiśniewski, 1977, s. 20). W rzeczywistości wieś tę założono pod sam koniec XV w., a osadników sprowadzono, wedle wszelkiego prawdopodobieństwa, spod Grodna, ze wsi o takiej samej nazwie, której powstanie istotnie może się łączyć z uciekinierami jaćwieskimi. Jest mało prawdopodobne, aby osadnicy ci mówili wówczas po jaćwiesku. W zachowanych źródłach pisanych z XVI w. ludność sprowadzoną na obszar tzw. łuku Biebrzy przez wielkich książąt i bojarów litewskich jednoznacznie określano jako ruską, prawosławną; por. Kowalczyk-Heyman, 2009, s. 295–299; 2013, s. 43–44.

Jej nazwa ma poświadczenia: z 1551 r. jako *Wenger* i z 1554 r. jako *Wengern*, *Wänger* (Semrau 197), z 1565 r. do *Wągra* (Lmał 1565, s. 114; 1570, s. 73), z 1593 r.: *Wengier* (Semrau 197), z 1595 r. *Wengri* (Semrau 197) i z 1615 r. *Węgry* (Lpom 1615, s. 303)¹². H. Górniewicz (1980, s. 174–175) zrekonstruował ją jako **Wingrai* i uznał za topograficzną nazwę pruską w liczbie mnogiej, wyprowadzając od **wingr-*, w powiązaniu z litewskim *vingrūs* ‘kręty’, jako odnoszącą się zapewne do kształtu koryta Nogatu (lub starorzecza — E. K.-H.). Dla porównania badacz ten przywołał nazwę jez. Wigry i kilku litewskich nazw rzecznych. Na koniec uznał, że obecna postać nazwy to spolszczenie na wzór nazw rodowych z upodobnieniem do choronimu *Węgry* lub gwarowego polskiego apelatywu *wągry* ‘pędraki’. Ustalenie to nie jest jednak tak niepodważalne, jakby się wydawało.

Oto bowiem *Węgry* leżą wprawdzie na pograniczu prusko-pomorskim, ale wbrew starszej literaturze przedmiotu, ukazującej wczesnośredniowieczne osadnictwo tego obszaru, granica między etnosem słowiańskim i pruskim wcale nie przebiegała na linii Nogatu, a była odsunięta na wschód, na linię łączącą okolice późniejszego Elbląga, Dzierzgonia z jez. Jeziorak (Chudziak, 1999, s. 83–95). Istotną przesłanką służącą określeniu przynależności etnicznej tutejszej ludności we wczesnym średniowieczu są stanowiska archeologiczne: potężne słowiańskie grodzisko, pochodzące z XI–XII w., osada produkcyjna z przełomu X i XI w. oraz zarejestrowane w sąsiedniej wsi Gościszewo liczne osady z IX–XII i XI–XII w., domniemane cmentarzysko z X–XI w. i skarb srebrny, datowany na X–XI w. (Haftka, 1980, s. 394–395; Jagodziński, 1997, s. 130–134, nr 334–346). Osadnictwo pomorskie załamuje się w końcu XII w., ale już wkrótce, w pierwszej połowie XIII w., w wyniku ekspansji Zakonu Krzyżackiego zmieni ono swoje oblicze. Jest mało prawdopodobne, aby nazwa *Węgry* mogła powstać po XII w., w wyniku krótkotrwałej ekspansji ludności pruskiej.

Wróćmy do hydronimu *Węgra*. W obecnym stanie rozpoznania toponomastyczno-historycznego, poza przytoczonymi dwoma hydronimami oraz pomorską nazwą miejscową *Węgry* (prawdopodobnie także ponowioną od zanikłej nazwy wodnej), brak podobnych toponimów, w których podstawach mogłaby tkwić nazwa wodna. Czy jednak na pewno? Być może należałoby ponownie zająć się hydronimami typu *Węgierka*, utworzonymi za pomocą przyrostka *-ka*. W polskiej strefie osadnictwa słowiańskiego takie nazwy wodne i miejscowe pojawiają się kilkakrotnie.

Ograniczę się do nazw wodnych. Występują one w dorzeczu Warty, skąd znamy dwie rzeczki o tej nazwie. Pierwsza jest oboczną nazwą niewielkiego cieku, noszącego także nazwę *Rudnik*, będącego prawym dopływem Strugi, prawego

¹² Przytoczyłam tylko najstarsze poświadczenia odmiennej grafii tej nazwy.

dopływu Warty, płynącą na wschód od Wrześni i uchodzącą na zachód od Łądu (Borek (red.), 1983, nr 151; Rieger, Wolnicz-Pawłowska, 1975, s. 171; Wolnicz-Pawłowska, 2006, s. 168 (*Rudnik 2*)). Ustalono, że nazwę ponowiono z nazwy miejscowej, znanej od 1391 r. w zapisie de *Wangri*, a następnie w 1420 r. jako de *Vangri*, w 1472 r. *Vangry* i w 1578 r. jako *Węgierki* (S. Kozierowski (1916, s. 369) powiązał ją z nazwą osobową *Węgier*). Nazwa druga odnosi się do lewego dopływu Średzkiej Strugi, prawego dopływu Warty (Duma, 2010, s. 267–268; Rieger, Wolnicz-Pawłowska, 1975, s. 171)¹³. Ona również została ponowiona od nazwy miejscowej, poświadczonej od 1371 r. jako *Vegierskie*, w 1420 r. — de *Wangerskie* i w 1578 r. — *Węgierskie* (S. Kozierowski (1916, s. 368) powiązał ją z nazwami typu *Konarskie*, *Psarskie*). Obie nazwy miejscowe wymienieni badacze wyprowadzili od etnicznej nazwy osobowej *Węgier*. Nazwy te zatem nie mają, ich zdaniem, nic wspólnego z nazwami *Węgra* i *Węgrów*. Ponieważ jednak obie odnoszą się do niewielkich cieków, mogło się zdarzyć, że był to powód, dla którego późno pojawiały się one w zachowanym zasobie źródeł pisanych i nie można wykluczyć w przypadku pierwszej z nich związku z badanym hydronimem.

W dorzeczu Wisły nazwę *Węgierka* noszą: lewy dopływ Soły (1), lewy dopływ Jasiołki, prawego dopływu Wisłoki (2), prawy dopływ Wisłoka (3) oraz prawy dopływ Mlecзки, prawego dopływu Wisłoka (4) (Zwoliński (red.), 1965, nr 22, 150, 264)¹⁴. Pierwsza nazwa ma poświadczenie z końca XVIII w. (Rymut, 1993, s. 130), druga — współczesne (z 1949 r.). W przypadku trzeciego ciek J. Rieger (1969, s. 176) i W. Makarski (1999, s. 292) uznali, że jego nazwa jest derywowana od nazwy miejscowej *Uherce* (dziś *Węgierka*, pow. Jarosław), poświadczonej w 1358 r., z odniesieniem do lat przed 1323 r. Nazwa czwarta — nie rzeczki, a wsi — poświadczona w 1396 r., ale we wpisie z 1623 r. Jest więc wątpliwie, że jest to zapis oryginału (AGZ VI nr 7; Rieger, 1988, s. 83). Wszystkie te nazwy powiązano z etnonimem *Węgier*, ale nie mam pewności, czy w każdym przypadku słusznie.

Wróćmy do nazwy *Węgrowa*. Jak dotąd, nie wiązano jej z hydronimem. Tymczasem trwająca od kilkunastu lat kwerenda źródeł odnoszących się do historycznego Podlasia, prowadzona przez T. Jaszczolta, umożliwiła opublikowanie dokumentu z 1414 r., wystawionego przez Piotra Pilika, wojewodę czerskiego, w którym funduje on i uposaża kościół w Węgrowie. W akcie tym, znanym już A. Jabłonowskiemu, natrafiamy na zapis o istnieniu na południowych obrzeżach Węgrowa małego ciek, prawego dopływu Liwca. Mówi on o nadaniu 20 włók

¹³ Wedle opracowania H. Borka ((red.), 1983, nr 161) Średzka Struga jest prawym dopływem Moskawy, ale też obie te rzeki są niekiedy utożsamiane (nr 160). *Węgierka* natomiast (nr 165) jest w tym opracowaniu obiektem niezlokalizowanym, na odcinku Warty między jej dopływami Mosinką i Koplą.

¹⁴ Ten ostatni ciek uznano za nazwę górnego biegu Mlecзки Wschodniej. W opracowaniu tym nie odnotowano natomiast ciek 3.

„qui de Ruchna¹⁵ current usque ad flumen quod dicitur *Węgier Patok*” (Jaszczołt, 2008/2009, s. 79, Aneks). Dokument nie zachował się w oryginale, w AGAD znajduje się kopia, sporządzona na podstawie wpisu tego dokumentu do zaginionej obecnie księgi konsystorza janowskiego z czasów biskupa Pawła Holszańskiego, dokonanego 11 sierpnia 1531 r.¹⁶ Ten stan rzeczy powoduje, że nie możemy mieć pewności co do poprawnej grafii nazwy hydronimu. Wielokrotnie bowiem zdarzało się, że w kopiach uwspółcześniano pisownię nazw wodnych i miejscowych.

W omawianym dokumencie kilkakrotnie zapisano również nazwę *Węgrowa* — *Wągrowo*. To daje możliwość rozważenia, czy nazwa strumienia zapisana jako *Węgier Patok* nie brzmiała *Wągier (Wangra?) Patok* lub — jak sądzi T. Jaszczołt (2006, s. 118) — *Węgra*. W konsekwencji należy się zastanawiać, czy nazwy obu rzek (dopływów Liwca i Orzyca) oddają charakter ich koryta i spływu, czy też mogą mieć związek z żyjącymi w nich węgorzami. Niestety, „Słownik staropolski” (X, z. 2 (62), s. 97) podaje bardzo skromną bazę poświadczeń wyrazu *węgorz*. W staropolszczyźnie zapisywano go jako *wągorsz*, *wągor*. A. Brückner (1957, s. 609) przywołał jeszcze *węgorzycę* i stwierdził, że *węgorz* jest słowem znanym wszystkim Słowianom. Propozycja ta jest o tyle uprawniona, że u podstawy zarówno określenia *węgorza*, jak i wijącej się, krętej rzeki oraz węża, stoi ten sam pierwiastek.

Bez względu jednak na rezultat rozważań etymologicznych należy przyjąć, że podstawą nazwy miejscowej *Węgrów* jest nazwa wodna. Podważa to też wcześniejsze ustalenia toponomastyczne, uznające *Węgrę*, prawy dopływ Orzyca, za hydronim izolowany, i pozwala, moim zdaniem, zrezygnować z wywiedzenia jej od *wągr* ‘krosta, bąbel’. Jednocześnie odtwarzany archeologicznie obraz osadnictwa na Mazowszu w ciągu ostatnich 2500 lat i ustalenia historyczne nie dają podstaw do łączenia obu nazw, a zwłaszcza nazwy dopływu Liwca, z osadnictwem bałtyckiego kręgu językowego, umożliwiając natomiast, moim zdaniem, zrewidowanie poglądu o archaiczności nazw obu rzek mazowieckich oraz zapewne pomorskiej i zaliczenie ich do nazw słowiańskich.

Na koniec jeszcze kilka słów o słowie *Patok*, określającym *Węgrę* w poświadczeniu z 1414 r. Wyraz ten w przekazach źródłowych nie pojawia się zbyt często (Rieger, Wolnicz-Pawłowska, 1975, s. 112). Jest to oboczna forma pospolitej nazwy wodnej *potok* ‘mała rzeczka, strumień, parów z wodą na dnie’. Zdaniem W. Borysia (2005, s. 406, 417–418) w języku prasłowiańskim oznaczała ona to ‘co płynie, co jest płynne’, a utworzona została od prasłowiańskiego czasownika przedrostkowego **po-tekti* ‘pociec, popłynąć’, z archaicznym wzdłużeniem **po->*

¹⁵ Jest to wieś położona na prawym brzegu Liwca, około 3 km od południowej granicy dzisiejszego Węgrowa. Leży nad niewielkim, bezimiennym obecnie strumieniem.

¹⁶ AGAD, Archiwum Radziwiłłów, dz. VIII, nr 601, s. 1–2.

**pa-*, co dokumentują derywaty odczasownikowe, np. *napatoczyć się*; przychyliła się do tego ostatnio U. Bijak (2013, s. 62–63). Znana jest również forma żeńska tego słowa: *patoka* ‘bagno, strumyk ściekający z góry, to, co spływa, co płynie’, używana również na nazwanie miodu i piwa (Boryś, 2005, s. 417; Brückner, 1957, s. 573 (*tok*)), co uzupełnia definicja „Słownika staropolskiego” (6, z. 1 (34), s. 53), uwzględniająca liczbę mnogą tego słowa *patoki* ‘liche, cienkie piwo’.

Patok to nazwa osady położonej najbliżej Węgrowa, znajdującej się koło Kałuszyna¹⁷. Jej najstarsze poświadczenie zawarte jest w nazwisku tutejszej szlachty i pochodzi z 1476 (1480) r.: *Pothothczczy de Caluszyno* (KL, nr 234 s. 272). Następne poświadczenia odnoszące się do wsi to: 1502 r. *Pathok Caluschino* (MK 41, 46), 1508 (1525) r. *Calvschino Pathok* (MK 41, 46v), 1510 r. *Caluschino Pathok* (MK 41, 47), 1525 r. *pathok Caluschino, pathok* (MK 41, 46–46v), 1535 r. *Pothok* (ASK I 39, 33) i 1556 r. *Patok* (Notaty, s. 195). Dziś wieś ta nosi nadal nazwę *Patok*.

Powodem podjęcia przeze mnie omówionego zagadnienia było wskazanie podstawy motywacyjnej nazwy miejscowej *Węgrów*, a nie ustalenie genezy hydronimu *Wągra||Węgra*. Jako historyk i archeolog nie czuję się kompetentna w tej materii. Mogłam jedynie przywołać najstarsze, niewykorzystane do tej pory poświadczenia obu nazw i wskazać na wątpliwości co do bałtyckiego pochodzenia tej nazwy wodnej.

ŹRÓDŁA¹⁸

ADP Ep.	—	Archiwum Diecezjalne w Płocku, Episcopalia.
ADP Vis.	—	Archiwum Diecezjalne w Płocku, Visitationes.
AGZ	—	Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tzw. bernardyńskiego we Lwowie. T. 6. Lwów 1876.
AKH X	—	Materiały do dziejów kollegiaty Pułtuskiej. Wyd. B. Ulanowski, S. Zachorowski. Archiwum Komisji Historycznej, 10. Kraków 1916.
ASK I, 39	—	Rejestr łanowego z 1535 r. Archiwum Skarbu Koronnego. Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej: AGAD), Warszawa.
KK	—	Zbiór ogólny przywilejów i spominków mazowieckich. Wyd. J. K. Kochanowski. Warszawa 1919.
KL	—	Kodeks dyplomatyczny Księstwa Mazowieckiego. Wyd. T. Lubomirski. Warszawa 1863.
Ks. ciech. gr.	—	Księga ciechanowska grodzka dissoluta. AGAD.

¹⁷ Pojawienie się w nazwie tej wsi członu *Kaluszyno* wynika stąd, że jej obszar należał pierwotnie do włości kałuskiej. W sąsiedztwie wsi istotnie płynie strumień w dobrze się rysującym obniżeniu terenowym.

¹⁸ Wszystkie wypisy ze źródeł archiwalnych pochodzą z kartoteki Zakładu Atlasu Historycznego Mazowsza Instytutu Historii PAN w Warszawie.

- Ks. zakr. z. II — Księga ziemska zakroczymska druga 1434–1437. Wyd. K. Tymieniecki. Najdawniejsze księgi sądowe mazowieckie. T. 2. Warszawa 1920.
- Lmal 1565 — Lustracja województw malborskiego i chełmińskiego 1565. Wyd. S. Horszowski. Gdańsk 1961.
- Lmal 1570 — Lustracja województw malborskiego i chełmińskiego 1570. Wyd. S. Horszowski. Gdańsk 1962.
- Lmaz 1565 — Lustracja województwa mazowieckiego 1565. Cz. 2. Wyd. I. Gieysztorowa, A. Żaboklicka. Warszawa 1971.
- Lmaz 1617–1620 — Lustracje województwa mazowieckiego XVII wieku. Cz. 1: 1617–1620. Wyd. A. Wawrzyńczyk. Warszawa 1968.
- Lpom 1615 — Lustracja województw Prus Królewskich 1624 z fragmentami lustracji 1615 roku. Wyd. S. Horszowski. Gdańsk 1967.
- MK — Metryka Koronna, AGAD.
- MMAH XVIII — Acta capitulorum iudiciorum ecclesiasticorum selecta. Wyd. B. Ulanowski. Vol. 3, pars I. Monumenta Medii Aevi Historica, 16. Kraków 1908.
- MRPS — Matricularum Regni Poloniae Summaria. T. 6/1. Wyd. T. Wierzbowski. Warszawa 1919.
- Notaty — Notaty do dziejów diecezji warszawskiej z archiwum dawnego Konsystorza Warszawskiego. Mps W. Knapińskiego, powielony. [1949].
- PPr V — Metryka Księstwa Mazowieckiego z XV–XVI w. T. 1: Księga oznaczona nr 333 z lat 1417–1429. Wyd. A. Włodarski. Pomniki Prawa, 5. Warszawa 1918.
- Semrau — A. Semrau, Die Orte und Fluren im ehemaligen Gebiet Stuhm und Waldampt Bönhof (Komturei Marienburg). Mitteilungen des Copernicus-Vereins für Wissenschaft u. Kunst zu Thorn, 26, 1928, s. I–VI; 1–221.
- SG — Słownik geograficzny Królestwa Polskiego. T. 13. Oprac. B. Chlebowski. Warszawa 1893.
- Wiz. przas. — Materiały do dziejów ziemi płockiej. T. 7: Ziemia przasnyska. Oprac. M. M. Grzybowski. Płock 1995.
- ŻDZ XVI — Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. T. 5: Mazowsze. Wyd. A. Pawiński. Źródła Dziejowe, 16. Warszawa 1892.
- ŻDZ XVII/2 — Polska XVII wieku pod względem geograficzno-statystycznym. T. 6, cz. 2: Podlasie. Wyd. A. Jabłonowski. Źródła Dziejowe, 18/2. Warszawa 1909.

LITERATURA

- Antoniewicz, J. (1966). Problem stref pogranicznych Bałtów ze Słowianami i Finami w starożytności (V w. przed n.e.–V w. n.e.). *Komunikaty Mazursko-Warmińskie*, 4 (94), s. 481–511.
- Babik, Z. (2001). *Najstarsza warstwa nazewnictwa na ziemiach polskich w granicach wczesnośredniowiecznej Słowiańszczyzny*. Kraków: TAIWPN Universitas.
- Bajerowa, I. (1957). Polskie nazwy miejscowe typu *Dębe, Orło*. Cz. 2. *Onomastica*, 3, z. 2 (5), s. 1–42.
- Bijak, U. (2013). *Nazwy wodne dorzecza Wisły. Potamonimy odapelatywne*. Kraków: IJP PAN.
- Borek, H. (red.) (1983). *Hydronimia Odry. Wykaz nazw w układzie hydrograficznym*. Opole: Instytut Śląski.
- Boryś, W. (2005). *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Wyd. Literackie.

- Brückner, A. (1957). Słownik etymologiczny języka polskiego. Wstęp. Z. Klemensiewicz. Warszawa: Wiedza Powszechna. [Przedruk z 1 wyd., 1927].
- Chudziak, W. (1999). Ze studiów nad pograniczem słowiańsko-bałtyjskim we wczesnym średniowieczu. Problem przynależności etnokulturowej Pomezanii. W: M. F. Jagodziński (red.), *Pogranicze polsko-pruskie w czasach św. Wojciecha. materiały z konferencji, która odbyła się pod patronatem wojewody elbląskiego 18–19 września 1997 r. w muzeum w Elblągu*. Elbląg: Elbląskie Towarzystwo Kulturalne–Muzeum w Elblągu, s. 81–98.
- Duma, J. (2010). *Nazwy wodne dorzecza Warty od Proсны po ujście do Odry (z wyłączeniem Noteci)*. Cz. 1: Nazwy rzek; cz. 2: Nazwy jezior. Warszawa: Wyd. DiG.
- Górn ow ic z, H. (1980). *Toponimia Powiśla Gdańskiego. Pomorskie Monografie Toponomastyczne*, 4. Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Haftka, M. (1980). *Węgry*. W: *Słownik starożytności słowiańskich*. T. 6, cz. 2. Red. G. Labuda, Z. Stieber. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 394–395.
- Jagodziński, M. F. (1997). *Archeologiczne ślady osadnictwa między Wisłą a Pasłęką we wczesnym średniowieczu. Katalog stanowisk*. Warszawa: Naukowa Oficyna Wydawnicza „Scientia”.
- Jaszczołt, T. (2006). *Osadnictwo lewobrzeżnej części ziemi drohickiej w XV i na początku XVI w. — okolice Sokołowa, Węgrowa i Mord*. W: G. Ryzewski (red.), *Sokołów Podlaski. Dzieje miasta i okolic*. Sokołów Podlaski: Urząd Miasta–Białystok: Regionalny Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków, s. 63–243.
- Jaszczołt, T. (2008/2009). *Dokument Piotra Pilika, wojewody czerskiego z 1414 r. dla kościoła w Węgrowie. Najstarsza fundacja szlachecka na Podlasiu*. *Rocznik Liwski*, 4, s. 71–80.
- Kamiński, A. (1953). *Jaćwież. Terytorium, ludność, stosunki gospodarcze i społeczne*. Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe.
- Kowalczyk, E. (2004). [rec.] B. Wetoszka, *Analiza materiału topograficznego na Mazowszu północnym. Zagadnienia wstępne*. *Rocznik Mazowiecki*, 16, s. 275–282.
- Kowalczyk-Heyman, E. (2009). *O rzekomych wczesnośredniowiecznych cmentarzyskach z grobami w obudowach kamiennych w łuku Biebrzy*. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, 57, nr 2, s. 295–299.
- Kowalczyk-Heyman, E. (2013). *Dzieje granicy mazowiecko-krzyżackiej (między Pisą a Biebrzą)*. Warszawa: Wyd. DiG.
- Kozierowski, S. (1916). *Badania nazw topograficznych dzisiejszej Archidiecezyi Poznańskiej*. T. 2. Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk.
- Kucharski, E. (1928). *Mazowsze pierwotne i zagadnienie szczepów polskich*. W: *Studja staropolskie. Księga ku czci Aleksandra Brücknera*. Kraków: Krakowska Spółka Wydawnicza, s. 27–63.
- Makarski, W. (1999). *Nazwy miejscowości dawnej ziemi przemyskiej*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Modrewska, H. (1984). *Osadnictwo obcoetniczne i innoplemienne w Polsce wcześniejszego średniowiecza*. Warszawa: Wyd. UW.
- Okulicz, Ł. (1970). *Kultura kurhanów zachodniobałtyjskich we wczesnej epoce żelaza*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Popowska-Taborska, H. (1990). *Analiza polskich zapisów w tak zwanym słowniczku Zinowa*. W: M. Kondratiuk (red.), *Bałto-słowiańskie związki językowe. Prace Slawistyczne*, 81. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 299–307.
- Rieger, J. (1969). *Nazwy wodne dorzecza Sanu*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Rieger, J. (1988). *Gewässernamen im Flussgebiet des Wisłok (Nazwy wodne dorzecza Wisłoka)*. *Hydronymia Europaea*, 3. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Rieger, J., Wolnicz-Pawłowska, E. (1975). *Nazwy rzeczne w dorzeczu Warty*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

- Rospond, S. (1984). Słownik etymologiczny miast i gmin PRL. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Rymut, K. (1987). Nazwy miast Polski. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Rymut, K. (1993). Gewässernamen im Flussgebiet der Oberen Weichsel von der Quelle bis zu Soła und Przemsza (Nazwy wodne dorzecza górnej Wisły od źródeł do Soły i Przemszy). Hydronymia Europaea, 9. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Słownik staropolski. Red. S. Urbańczyk. T. 6, z. 1 (34). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1970; T. 10, z. 2 (62), 1989.
- Staszewski, J. (1948). Słownik geograficzny. Pochodzenie i znaczenie nazw geograficznych. Gdynia: Spółdzielnia Wydawnicza „Żeglarz”.
- Szymański, P. (2000). Ceramika z cmentarzysk kultury bogaczewskiej. Próba analiza na podstawie wybranych materiałów. Barbaricum, 6, s. 109–201.
- Taszycki, W. (1958). Rzeczono dzierżawcze nazwy miejscowe (Znaczenie przyrostków *-ów*, *-owa*, *-owo* oraz *-in*, *-ina*, *-ino*). W: Rozprawy i studia polonistyczne. T. 1: Onomastyka. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 215–222.
- Tyszkiewicz, J. (1974). Mazowsze północno-wschodnie we wczesnym średniowieczu. Prace Mazowieckiego Ośrodka Badań Naukowych, 26. Warszawa: Mazowiecki Ośrodek Badań Naukowych.
- Wetoszka, B. (2003). Analiza materiału toponomastycznego na Mazowszu północnym. Zagadnienia wstępne. Zeszyty Regionalne. Pismo poświęcone dziejom i kulturze północno-wschodniego Mazowsza, 1, s. 73–120.
- Wiśniewski, J. (1959). [rec.] K. Zierhoffer, Nazwy miejscowe północnego Mazowsza. Onomastica, 5, z. 2, s. 494–520.
- Wiśniewski, J. (1977). Osadnictwo wschodniej Białostoczczyzny — geneza, rozwój oraz różnicowanie i przemiany etniczne. Acta Baltico-Slavica, 11, s. 7–80.
- Witczak, K. T. (2015). *Węgra* — dawny hydronim jaćwieski. Onomastica, 59, s. 271–280.
- Wolff, A., Rzetelska-Feleszko, E. (1982). Mazowieckie nazwy terenowe do końca XVI wieku. Warszawa: PWN.
- Wolnicz-Pawłowska, E. (2006). Nazwy wodne dorzecza Warty od źródeł do ujścia Proсны. Cz. 1–2. [Cz. 2 przy współudziale Z. Pawłowskiego]. Warszawa: Wyd. DiG.
- Zierhoffer, K. (1957). Nazwy miejscowe północnego Mazowsza. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Zinkâvičûs, Z. (1984). Pol'sko-jatvâžskij slovarik? Balto-slâvanske issledovaniâ, [1983], s. 3–39.
- Zwoliński, P. (1965) (red.). Hydronymia Wisły. Cz. 1: Wykaz nazw w układzie hydrograficznym. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Żebrowski, T. (2006). Kościół (XIV–początek XVI w.). W: H. Samsonowicz (red.), Dzieje Mazowsza. T. 1. Pułtusk: Akademia Humanistyczna im. A. Gieysztor, s. 447–487.

SUMMARY

WĘGRÓW: ON THE ORIGIN OF THE NAME

This article deals with the name of the town *Węgrów* on the river *Liwiec*, whose name is based on the obscure hydronym *Węgra Potok*. This name is juxtaposed with another place name, *Węgra*, which is found near Przasnysz and is named after the river *Węgra* (today known as *Węgierka*), as well as other names beginning with *wagr-*||*węgr-*. The author challenges Witczak's (2015) hy-

pothesis that the name of *Węgra* comes from the Sudovian (Jatvingian, Yotvingian) language. The article raises historical, archaeological and geographical arguments that oppose the possibility of a Yotvingian influence in these regions. Consequently, the author contends that the place names have a Slavonic root, linked to the noun *węgorz* (a type of fish), or the meandering nature of both rivers. There is also a discussion of the name *patok*||*potok* (stream/brook).

Key words: etymology of names, hydronyms *Wągra Potok* and *Węgra*||*Węgiełka*, toponyms, *Węgrów* and *Węgra*